

Dobrava Moldanová

HOSPODA A LIDÉ KOLEM NÍ
OČIMA ČESKÝCH
SPISOVATELEK

Vztah spisovatelek k hospodám je podstatně distantnější, než je tomu u spisovatelů mužů. Není to proto, že by spisovatelky byly šmahem abstinenty a pivo nepily (máme zdokumentováno, že mnohá měla ráda dobré jídlo – a k tomu, zejména v pojetí paní Rettigové, sklenice piva patřila), ale protože to byl prostor, kde se scházejí muži a kam žena podle ustálené konvence, která platila na vsi stejně jako v prostředí měšťanském, nechodila bez doprovodu, prostor do značné míry cizí. Muži tu žijí kus svého života, který je ženám do značné míry nepřístupný, ne-li přímo nepřátelský. A patří-li k němu i alkohol, karban a lehké ženy, je konglomerátem toho, co ohrožuje rodinu a všeobecnou mravopoctnost. Proti hospodě, jak ji známe z tvorby mužů spisovatelů, která je prostorem, kde se lidé scházejí, aby krom radovánek se také zabývali věcmi obecnými, v obraze hospody v pojetí žen – spisovatelek staršího období – převažují negativní rysy.

Jeden příklad za mnohé: v Kříži u potoka Karoliny Světlé, která si ce psala romány z vesnice, ale vyjadřovala velmi striktně morálku měšťanské společnosti, se rozvíjející konflikt mezi krásnou a ušlechtilou Evičkou a jejím mužem Štěpánem váže na střídání prostoru domova, kde dominuje Evička jako ztělesnění hodnot rodinného života, s prostorem venkovské hospody, kde Štěpán propíjí rodinné jmění se svou milenkou. Evička do hospody vstoupí dvakrát, poprvé, když vyhoví muži a jde s ním „k muzice“ – a je tam potupena, po-

druhé, když se pokusí konflikt urovnat a jde za mužovou milenkou, aby byla znovu ponížena. Napravený Štěpán se vrací nejen k ní, ale i k hodnotám rodinného života, které Eva ztělesňuje. Je charakteristické, že tento nový Štěpán přenáší společenské aktivity, u mužů-spisovatelů obvykle situované do hospody, do svého domova: sedává tu se sousedy a radí se o obecných otázkách. Jeho domov tedy plní i některé funkce, které mívá hospoda: „stal se zakrátko středem svého nynějšího okolí /.../ odevšad chodívají lidé na radu v důležitých případech života /.../ Jestliť mlýn Dolanský útočiště všech potřebných a sklíčených i shromaždiště všech poctivě ku předu spějících. /.../ Když Štěpán večer v sednici se sousedy rozmlouvá, malá Evička s babičkou v sadě laškuje, zajde si matka její jako jindy ke kapliče.“

Na přelomu století, zejména v prostředí anarchobohémy, se onen temný obraz poněkud mění: spisovatelky, které patřily k tomuto okruhu, nesdílely tak jednoznačně morálku měšťanské společnosti a překračovaly jak v životě, tak v literatuře její rámec. Ale i zde je hospoda prostorem pro ženu svým způsobem nebezpečným, nebo přinejmenším dvojznačným, jak svědčí příběh Haničky z Panenství Marie Majerové, nebo příběh hrdinky románu Popel od Heleny Malířové. Ani spisovatelky tohoto okruhu tedy nerehabilitují prostředí hospůdek, kudy se potuloval Hašek se svými kumpány, prostředí pivnic a šantánů, kde operovala „Tonka Šibenice“, stejně jako Vondřejcova milenka Anna a mnoho dalších ženských postav, které známe z literatury psané muži, zachycující neopakovatelnou atmosféru pražských pivnic i svérázný život, který se tu rozvíjel. Ženy, které ho sdílely, byly vesměs z jiné společenské vrstvy, než ženy tehdy literárně činné, a jejich vidění tohoto světa literatura autenticky nezachytila.

Překvapivě jiný obraz hospody, než tento ostražitě distantní, který jsem označila jako charakteristický pro postoj spisovatelek k prostředí hospody, najdeme v díle autorky, která nepatřila k bohémě, není podezřelá z přemíry sympatie k pivu ani z uvolněné morálky, dámy z dobré rodiny, jejíž dílo proslulo svou seriózností a vysokými nároky morálními: v tvorbě Boženy Benešové.

V prvním díle její Trilogie, v románě Úder je jedna z důležitých scén situována do maloměstské hospody jménem Čapí hnízdo. Je to důstojný hostinec na prominentním místě městečka Rovinova, „s klenutými místnostmi v přízemí a s průjezdem jako tunel. Hospo-

da starodávná, v které již za Marie Terezie sedávali měšťané u korbelů domácí várky /.../ Člověk jen vstoupil do šerého výčepu, a již jabko by ho pozdravili duchové všech veselých pijáků, kteří tu kdy tloukli do čených dubových stolů, vždy lehce zvlhlých pivem,“ v němž se sejdou rovinovští občané ve chvíli, kdy vypukne válka, aby tu – stáli hosté stejně jako ti, kteří sem přicházejí jen občas -, probrali a zhodnotili novou situaci. Prostředí výčepu, kam se dostávají všichni bez rozdílů, a salonků pro uzavřenější společnosti, je scénou, na níž Benešová rozehrává škálu různých reakcí a politických postojů, jimiž lidé reagovali na vypuknutí války. Prostředí hospody, kam můžete přijít kdokoli, kde se lidé nezávazně setkávají, jí umožnilo postavit vedle sebe na malém prostoru celou škálu názorů, charakteristických pro diskuse na počátku války, kdy se ještě lidé nebáli persekuce a uvažovali a hovořili svobodně. Do hospodských promluv vložila čtenáři k úvaze a porovnání, jakou cestou prošla národní komunita od roku 1914 do roku 1918, kolik politické naivity muselo být překonáno, jak hluboko ležel protirakouský odpor v názorech lidí apod. Hospodské řeči, prostředí pivnice jí umožnilo to všechno exponovat ve zkratce charakteristických dialogů, v nichž je právě ona mistrem, vyhnout se nudě a didaktickým exkurzům. Prostředí hospody je tu pojato jako jakési fórum nebo burza názorů, jako důležitá společenská instituce, která je v životě městečka nezastupitelná. Je charakteristické, že se v této kapitole nevyskytne ani jediná ženská postava, byť centrem Trilogie jsou právě příběhy žen. I zde je hospoda prostředím mužů.

Trochu jinak vypadá druhá hospoda, do které autorka situovala jednu z dějových větví Podzemních plamenů, druhého dílu trilogie, staropražská hospoda U Andělíčků. Zde se ženský živel naopak výrazně prosazuje, a to zejména matkou a hostinskou, energickou paní Zárubovou a její dcerou, krásnou Zinou. Hospoda tu není pojata jen jako místo setkávání (i když tento prvek se tu také objevuje a má velice důležitou roli: tato setkání jsou zdrojem nečekaných zvratů a rozuzlení), ale také jako intimní prostor rodiny hostinského, určený stavovskými pravidly a předsudky stejně houževnatými jako prostor, který je určen aristokratickým hrdinům Benešové. Hostinský Záruba je robustní moravský chasník, který vyženil hospodu, již nyní

chytře a úspěšně vede. Paní Mária je pyšná jak na svůj rod, který hospodu U Andělíčků spravuje již několikátou generaci, tak na robustní energii svého manžela. Matouš Záruba je vedle své vitality také ale ztělesněním životního oportunismu; o světě si myslí své, ale přizpůsobuje se mu, o to víc, čím obtížnější je život okolo něj: „Válce se musí člověk přizpůsobit, a lidem musí v pravý čas vyjít vstříc“ – to je jeho krédo, které mu pomáhá nejen přežít válečnou bídu, ale prosperovat v ní. Zatímco Praha hladoví, Zárubově rodině se vede jako nikdy: „Jestli nebožtíci na věčnosti jenom tušiti mohou, co se na tomto světě děje dál s jejich dětmi, a s jejich majetkem, to maminko dráhá, ani k věčné blaženosti dosti času nemáš a jen si pochvaluješ, jak my tady všichni dobře hospodaříme na zděděném,“ vede samomluvu se zemřelou maminkou paní Zárubová, když prohlíží soupravy prádla, které vyměnil velmi výhodně její muž za trochu jídla, a sám Matouš jí v jiné samomluvě přisvědčuje: „Ano, on Matouš Záruba byl chytrý od malička, ale teprve když se válka pořádně rozvinula, mohl to patřičně dokázat a teprve letos korunovat. A otcova chytrost staví dnešního dne dětem domy, ne jeho požehnání.“

Blahobyt a spokojenost U Andělíčků v Podzemních plamenech ostře kontrastuje s obrazem hladovějícího města, kde se lidé třesou hrůzou z budoucnosti, bojují v dlouhých frontách o kousek chleba a jsou vděční i za slupky z brambor. Stejně ostře kontrastuje sobecký pragmatismus hrabivého Záruby s idealismem lékařky, oddané sloužící nejchudším, s idealismem odbojových pracovníků, riskujících denně své životy, ale i s morálním dilematem, v němž se ocitl policejní ředitel, celou svou kariérou spojený s monarchií, ale přesto poskytující podporu protirakouskému odboji. Zárubovi jsou ovšem lidé dobrosrdeční, pivo a dobré jídlo srdce nezatvrzuje, pomáhají těm, které považují za své přátele, ale zároveň opovrhují těmi, které podporují, protože soudí, že jsou hloupí a neschopní, když se o sebe nedovedou postarat tak jako oni. Ze srdce jim mluví paní Blažická, majitelka Čapího hnízda, když lituje, že válka končí, „teď, /.../ kdy se v ní konečně naučili chodit všichni chytrí lidé. Řekla-li chytrí, mysli-la ovšem bohaté. Tato dvě slova mají odvěkou souvislost, ale teprve ve válce přímo srostla, a nikdy již nemůže být lidstvo tak pošetilé, aby necítilo jejich jednotu, toto vítězství tisíciletého řádu, který si konečně podrobil i zarputilé bláhovce.“ Nejsou to na první pohled

odporní keřasi, tyjící z válečné bídy, ale lidé v mnohém lidsky přijatelní: nálepku keřasa jim dá až jejich dcera Zina, když se zamiluje do chlapce z jiné vrstvy a jeho prostřednictvím je schopna vidět své rodiče jaksi zvenčí a s odstupem.

Benešovou toto prostředí a tato rodina zajímá jako protiváha jejím intelektuálním a idealistickým hrdinům. Zárubovi, kteří jsou s nimi spojeni mnoha lidskými pouty a jejichž osudy se s jejich prolínají, jsou jakýmsi zrcadlem, které je nastaveno těmto idealistickým postavám, zlidštuje je a dává jim určité měřítko.

Jakkoli se autorka vyhnula soudu nad tímto životním postojem, nenechá v románě oportunismus a pragmatismus triumfovat. Válka Zárubovy připravila o syna, nepřechytračili osud, všechny peníze, které jim dávaly pocit převahy a bezpečí, se ukázaly málo k tomu, aby mu zajistili bezpečí v zázemí. Ale také svět, založený na těchto hodnotách, se v Tragické duze, posledním svazku trilogie, otrásá. Citovaná slova paní Blažické vyznívají v kontextu románu se značně ironickým odstupem. Benešová věří, že stejně jako feudální předsudky zmizí v novém světě moc peněz. Lidé jako Zárubovi nebo Blažických patří pro ni minulosti. Proto i jejich děti – živelná Zina Zárubová a idealistický učenec Ríša Blažický, vidí svou budoucnost jinak, než jak jim ji naplánovali shánčliví rodiče.

Prostředí hospody, toho prostředí, které spojujeme s odдыхem, svobodou, zábavou, radostí a které je významným sociálním fenoménem, jenž dává naší kultuře jeden z jejích charakteristických rysů, se tu jeví jako prostor, pro nějž jsou příznačné hodnoty, jež jsou v české povaze vnímány nejen Boženou Benešovou negativně: s nimi je tu spojen český oportunismus, schopnost přežít za každých okolností (a za každou cenu), umění vyžrát na svět a přechytračit chytrostí malého člověka ty velké a mocné, i opovržení k ideálním hodnotám, které hledí nad prospěch jedince, k tomu, co člověka přesahuje.

Dobrava Moldanová
Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně
Ústí nad Labem